

O PREVLADOVANJU ESTETSKEGA NAD POUČNIM V MLADINSKI KNJIŽEVNOSTI

Helga Glušič zagovarja stališče, da sta v kakovostni mladinski književnosti etika in estetika pomembnejši od poučnosti. V razpravah zasleduje predvsem dvoje: depedagogizacijo mladinske književnosti ter igro (njen vsebinski in/ali oblikovni element) in humor kot pomembni sestavini tovrstnega slovstva. Z zagovarjanjem umetniške vrednosti literarnega dela pred poučno uporabnostjo je med prvimi vzpostavila standard vrednotenja mladinske književnosti, ki velja še danes.

Ključne besede: Helga Glušič, mladinska književnost, igra, humor

Mladinska književnost je bila v začetkih predvsem domovinsko- in verskovzgojna kategorija beriva za mlade bralce, ki se je bolj ali manj šele v dvajsetem stoletju začela oddaljevati od poučnosti. Vzorec filantropizma v mladinski književnosti na Slovenskem, le-ta se je razvijala pod močnim vplivom nemškega razsvetljenstva (npr. prevodi ali priredbe vzorca Christopha von Schmidta), je dokazala Marjana Kobe v monografiji *Vedež in začetki posvetnega mladinskega slovstva na Slovenskem 1778–1850* (2004). Helga Glušič je napisala izjemno pomembni študiji o depedagogizaciji slovenske mladinske književnosti, in sicer leta 1983 v reviji *Otrok in knjiga* članek *Slovenska mladinska književnost med poučnostjo in igro* ter leta 1993 razpravo *Oblikovne značilnosti slovenske mladinske proze*, ki jo je predstavila na 29. seminarju slovenskega jezika, literature in kulture.

Poučnost je v književnosti za mladino še vedno v veliki meri upoštevana in veljavna, tega ni mogoče zanikati, pojavlja pa se bolj ali manj prikrito v temeljih njenega vsebinskega sporočila. Res pa je, da je v novejšem času poučnost postala

manj preteča in vsiljiva, predvsem pa manj sladkobno čustvena, kot je bila svojčas. (Glušič 1983: 13.)

Za kakovostno mladinsko književnost tudi trideset let po objavi članka veljajo enaka določila: estetska dovršenost in upoštevanje etičnih norm.

Tudi Igor Saksida v monografiji *Mladinska književnost med literarno vedo in književno didaktiko* poudarja:

Zgodovinsko se je mladinska književnost postopno trgala od pedagogike, postajala vse bolj književnost in vse manj vzgojno/poučno sredstvo, vendar pa razvoj mladinske poezije kaže na to, da nekatera obdobja vendarle bolj poudarjajo vzgojno funkcijo kot druga, četudi starejša. (Saksida 1994: 27.)

V zadnjem času je opaziti, da sta v slovenski mladinski književnosti kakovostno produktivni predvsem dve prozni vrsti, in sicer pravljica in socialno-psihološka daljša proza. Helga Glušič (1993: 191) ugotavlja, da je »m/ladinska proza /.../ najprej skrbela za pouk in moralni zgled, šele mnogo kasneje za veselje nad lepo besedo in vznemirljivim literarnim doživetjem«. Realistični prozni vzorec, ki ga Glušičeva (prav tam: 191–197) omenja kot odmik od poučnosti, se vsaj deloma zgodi s Franom Milčinskim, razvije pa se z deli Franceta Bevka in Toneta Seliškarja, pozneje z avanturistično in humorno obarvano prozo Pavleta Zidarja, Branke Jurca, Antona Ingoliča, Slavka Pregla in Leopolda Suhodolčana. V isti razpravi avtorica navaja tudi razvojni niz fantastičnih besedil, predvsem klasično pravljlično formo (Fran Milčinski, Bogomir Magajna, Kajetan Kovič, Svetlana Makarovič) in fantastične pripovedi (s poetičnimi prvini pri Eli Peroci, psihološko-moralističnimi pri Lojzetu Kovačiču, družbenokritičnimi pri Vitomilu Zupanu).

Nujno se zdi opozoriti na negativen trend hiperprodukcije v mladinski književnosti v zadnjem desetletju (Zadravec 2013: 8): leta 2000 je na Slovenskem izšlo 323 knjig, od tega 262 leposlovnih, leta 2005 je bilo izdanih 626 knjig, od tega 514 leposlovnih, prvič je bilo število tisoč naslovov preseženo leta 2009 (natančneje 1044 naslovov, od tega 827 leposlovnih), leta 2011 pa je izšlo kar 1181 knjig, od tega 960 leposlovnih. Razmerje med leposlovnimi, teh je približno 80 %, in poučnimi (20 %) knjigami je bilo v vseh letih približno enako. Visoke številke novih naslovov niso same po sebi nekaj pozitivnega: pri odbiranju literarnih del za branje je namreč vsekakor treba dajati prednost kvaliteti pred kvantiteto. Kakovostne knjige so temelj branja, ker so dobra popotnica branju za vse življenje. Pionirska – Center za mladinsko književnost in knjižničarstvo pri Mestni knjižnici Ljubljana – je v letu 2012 zabeležila 311 izdanih naslovov izvirnega slovenskega mladinskega leposlovja, pri čemer gre večinoma za slikanice, te pa žal velikokrat obračajo trend nazaj k poučnosti.¹ Med kakovostnimi avtorji, ki so se na Slovenskem uveljavili po letu 1991² in nadaljujejo razvoj vzorca

¹ Posebej opozarjamo na dejstvo, da je leta 2012 izšlo približno toliko izvirnega slovenskega leposlovja kot dobro desetletje pred tem (leta 2000) vseh mladinskih knjig (izvirnih in prevedenih).

² Celotni opusi po letu 1991 nagrajenih slovenskih mladinskih pripovednikov so predstavljeni v monografiji *Nagrajene pisave* (Haramija 2012).

mladinske realistične proze in fantastične pripovedi, kakor ju navaja Helga Glušič, velja za realistične prozne vzorce omeniti Majdo Koren (*Mihec, Župcin dnevnik, Julija je zaljubljena lol*), Marjano Moškrič (*Ledene magnolije, Stvar*), Deso Muck (serija *Anica*), Bogdana Novaka (serija *Zvesti prijatelji*), Slavka Pregla (*Srebro iz modre špilje, Usodni telefon, Spričevalo, Dva majhna velika ribiča*), Primoža Suhodolčana (serija o košarkarju Ranti) in Janjo Vidmar (*Baraba, Debeluška, Fantje iz gline, Pink*), za fantastične prozne vzorce, torej pravljice, fantastične pripovedi in fantazijsko književnost, pa Jano Bauer (*Izginjevalec čarovnic, Groznovilca v Hudi hosti*), Mateta Dolenca (*Leteča ladja, Maščevanje male ostrige*), Neli Kodrič Filipić (*Na drugi strani, Punčka in velikan, Ali te lahko objamem močno*), Polonco Kovač (*Zverinice z Večne poti, Zelišča male čarovnice*), Ferija Lainščka (*Mislisce*), Petra Svetino (*Modrost nilskih konjev, Ropotarna*), Bino Štampe Žmavc (*Cesar in roža, Muc Mehkošapek, Bajka o svetlobi, Ure kralja Mina*), Anjo Štefan (*Kotiček na koncu sveta, Štiri črne mravljice*) in Dima Zupana (serija o labradorcu Hektorju).

Osupljiv je upad izdaj mladinske dramatike v knjižni obliki, saj le redki mladinski dramatiki zadostijo kriterijem kakovosti (npr. Evald Flisar, Vinko Möderndorfer, Bina Štampe Žmavc), skoraj enako, a vendarle manj drastično je dogajanje na področju mladinske poezije. Slednjo so po drugi svetovni vojni razvijali predvsem avtorji, ki so ustvarjali tudi kakovostno poezijo za odrasle (npr. Tone Pavček, Dane Zajc, Niko Grafenauer, Miroslav Košuta, Svetlana Makarovič, Boris A. Novak), v zadnjih letih med tovrstne ustvarjalce sodi Bina Štampe Žmavc (npr. *Nebeške kočije, Snežroža*), odmik od poučnosti pa je jasen tudi v poeziji Andreja Rozmana - Roze, pri katerem lahko opazimo močno navezanost na slovensko folklorno slovstvo ter parodično predelavo le-tega v sodobnem miljeju (npr. *Urška, Lepa Vida v akciji, Gravžev dan*).³

Helga Glušič je pisala o dveh pomembnih prvinah mladinske književnosti – igri in humorju: »Načelo igre kot izraz veselja do življenja, kot svobodnega sestavljanja čutnih in pojmovnih zvez, je ustvarjalno najbogatejša prvina sodobne slovenske mladinske književnosti« (Glušič 1983: 13). Tudi danes visoko vrednotimo tista dela, v katerih estetsko prevladuje nad pedagoškim. Smisel mladinske književnosti, z njenim odmikom od zgolj vzgojnosti in poučnosti, bi morali iskati prav v jezikovnih prvinah (besedne igre), humorju kot pozitivni razrešitvi zapletov in upoštevanju etičnosti kot tiste prvine literarnega dela, ki ne izključuje in marginalizira, temveč literarne like, posledično pa tudi bralce, povezuje in dosledno zagovarja strpnost do vseh drugačnosti. Glušičeva napoveduje kriterije za presojanje sodobne mladinske književnosti že v članku o Bevkovi mladinski prozi (Glušič 1979: 1): »Če v mladinski pripovedi ne prevladuje estetsko-igriva ali zgolj zvočno-fantazijska igra, se verjetno v večjem ali manjšem obsegu pojavi socialna komponenta kot ena izmed prvin pripovedi oziroma pripovednega sporočila.« Socialna komponenta proznih mladinskih del je v sodobnosti povezana z detabuizacijo posameznih tem in snovi, do katerih imajo predsodke predvsem odrasli bralci mladinske književnosti.

³ O navezavi na slovensko ljudsko slovstvo piše Helga Glušič (1995: 177–182) ob obravnavi mladinskega opusa Mirka Kunčiča, ta vnaša vanj tudi argentinsko okolje in indijansko izročilo.

Socialno-psihološka daljša mladinska proza (povesti in romani) namreč večinoma ne upoveduje srečnega, brezskrbnega odraščanja, temveč kaže na nevralgicne točke družbe, v kateri mladi posameznik (glavni literarni lik) trpi, se v takšni družbi ne znajde in je marginaliziran zaradi bolezn, odvisnosti, fizične in psihične zlorabe, revščine ali stereotipov o nekaterih skupinah mladostnikov. O takšnih nevšečnostih – tako se zdi – pa ni dobro govoriti na glas, ker potem bi jih bilo treba reševati. Humorna mladinska besedila so bistveno bolj sprejemljiva, saj načeloma niso povezana z mračnimi in težkimi temami in zbuja v mladem bralcu vitalizem ter komično perspektivo odraščanja (neki dogodek je lahko travmatičen, a ko mine nekaj časa, lahko literarni lik nanj gleda kot na smešen pripetljaj). Humorna je lahko tudi besedna igra, po njej posegata predvsem iracionalna poezija in proza nonsensa.

Za preučevanje slovenske slikaniške produkcije je pomembno spoznanje Helge Glušič (1993: 197), da »ima neizpodbitno veliko vlogo slovenska likovna umetnost, temeljna opora besednega gradiva, njegove sporočilnosti in estetske vrednosti.« Porast slikaniške produkcije na Slovenskem je neobvladljivo velik, saj letno izide okrog 700 slikanic in bogato ilustriranih knjig, ki morajo, če se želijo uvrstiti med kakovostna dela, biti odlična na besedilni in na ilustrativni ravni. Med kakovostnimi sodobnimi ilustratorji velja posebej izpostaviti Zvonka Čoha, Marjana Mančka, Lilo Prap (Liljano Praprotnik - Zupančič), Damijana Stepančiča in Alenko Sottler. Kakovostna slikanica je tudi na Slovenskem prerasla obdobje klasične slikaniške produkcije, v kateri sta besedilo in ilustracija samostojni celoti, in vezljivost (interakcija) med njima postaja pomemben ustvarjalni postopek. Pri najboljših slikanicah namreč jezikovni in likovni kod vplivata drug na drugega s tako močjo, da tvorita novo, tretjo zgodbo.

Pomembno spoznanje, ki bi moralo biti nenehno vodilo mladinske književnosti, je Helga Glušič zapisala v članku *Slovenska mladinska književnost med poučnostjo in igro*:

Slovenska sodobna književnost za mladino v svojih najboljših besedilih premaguje vklešenost v pedagoško ožino največ s humorjem in sproščeno veselostjo, z veseljem do življenja in do vsega lepega, z odstiranjem intimne lepote otroškega doživljanja sveta ter s pripovedovanjem dramatičnih dogodkov, ki lahko nasitijo radovednost mladega človeka in otroka ter mu odprejo tudi svet umetniške besede kot najustvarjalnejše duhovne prvine človeškega življenja. (Glušič 1983: 17.)

Na Slovenskem vsako leto izide veliko novih, zanimivih literarnih del, ki mlademu bralcu odstirajo neznane svetove in ostrijo njegov bralni okus, ne gre pa pozabiti na mladinsko klasiko, ki se je generacijam vtisnila v spomin in bi brez nje ne bilo literarne zgodovine. Kadar uspe mlademu bralcu odškrniti vrata v svet branja, postane *branje potovanje*, kakor pravi Bina Štampe Žmavc (2011: 7), in bralno potovanje se nikoli ne konča.

Literarna zgodovinarka, zaslužna profesorica Helga Glušič, mi je na doktorskem študiju kot mentorica odprla nove horizonte v mladinski književnosti, za kar sem

ji neizmerno hvaležna. Z inovativnimi pristopi in visokimi kakovostnimi merili ter enakovredno obravnavo nemladinske in mladinske književnosti je utirala pot mladinskemu leposlovju in raziskovanju le-tega. Zatorej ji ob jubileju želimo še veliko bralnih potovanj.

Literatura

Glušič, Helga, 1995: Mladinski pisatelj Mirko Kunčič (1899–1984). Mislej, Irena (ur.): *Kulturno ustvarjanje Slovencev v Južni Ameriki: Zbornik*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete: Slovenska izseljenska matica (Razprave Filozofske fakultete). 177–182.

Glušič, Helga, 1993: Oblikovne značilnosti slovenske mladinske proze. Hladnik, Miran (ur.): *29. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: Zbornik predavanj*. Ljubljana: Center za slovenščino kot tuji ali drugi jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 191–197.

Glušič, Helga, 1983: Slovenska mladinska književnost med poučnostjo in igro. *Otrok in knjiga* 18. 13–17.

Glušič, Helga, 1979: Socialna komponenta v mladinski pripovedi Franceta Bevka. Matičič, Milka (ur.): *Socialna komponenta v književnosti za otroke: 17. festival Kurirček*. Maribor: Festival Kurirček 1979. 1–8.

Haramija, Dragica, 2012: *Nagrajene pisave: Opusi po letu 1991 nagrajenih slovenskih mladinskih pripovednikov*. Murska Sobota: Franc-Franc (Knjižna zbirka Misel o slovenski besedi).

Kobe, Marjana, 2004: *Vedež in začetki posvetnega mladinskega slovstva na Slovenskem 1778–1850*. Maribor: Mariborska knjižnica, revija *Otrok in knjiga*.

Saksida, Igor, 1994: *Mladinska književnost med literarno vedo in književno didaktiko*. Maribor: Založba Obzorja.

Štampe Žmavc, Bina, 2011: Jadro za sanje. Zupan, Jože (ur.): *Branje je potovanje: ob 50-letnici bralne značke*. Ljubljana: Društvo Bralna značka Slovenije – ZPMS. 7.

Zadavec, Vojko, 2013: Po številskih preglednicah na drugi breg. Lavrenčič Vrabc, Darja, in Mlakar, Ida (ur.): *Ekvilibristika branja: Priročnik za branje kakovostnih mladinskih knjig*. Ljubljana: Mestna knjižnica Ljubljana. 8–13.